

СОЦІАЛЬНА ПРИРОДА ГРОШЕЙ В КОНТЕКСТІ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ

Гроші це невід'ємна й істотна частина фінансової системи кожної країни, одна з ключових категорій ринкової системи господарства. Це, мабуть, одне з найбільш великих винаходів людської думки. У живій природі аналогій не знайти. Здійснюючи грошові рахунки, вживаємо різні лексеми «гривня», «долар», «євро», «фунт», «франк» та ін., що вказує на різноманіття видів та форм грошей. Гроші служать засобом оплати, засобом збереження вартості й одиницею рахунки у всіх, крім самих початкових, економічних систем. Без вивчення їх природи, сутності та функцій не можна зрозуміти механізм функціонування ринкової економіки. Промовистими є слова видатного історика Фердинанда Броделя про народження грошей: «Як тільки відбувається обмін товарами, негайно ж народжується лепет грошей ...»

У ході історичного розвитку гроші та грошові відносини зазнавали значні зміни, які мали вагомий вплив практично на всі економічні процеси. Їх різноманітність, різноманіття проявів були і залишаються базою для різних теоретичних поглядів на суть і роль грошей, наукових дискусій на цю тему, що тривають і до сьогодні [4, с. 233]. Відтак, **актуальністю** нашого дослідження стає аналіз найзначущіших аспектів формування соціальної природи грошей, яка, безперечно, відіграє значну роль у діяльності держави.

Метою є аналіз природи грошей в контексті фінансової діяльності держави. У процесі виконання роботи ми поставили перед собою такі **завдання**: розглянути сутність грошей; дослідити соціальну природу грошей; проаналізувати велике економічне значення грошового обміну; оцінити роль грошей, та їх роль у формуванні економічної політики. **Об'єкт** дослідження: соціальна природа грошей. **Предметом** наукової розвідки є особливості впливу соціальної природи грошей на фінансову діяльність держави.

Поява грошей пов'язана з розвитком товарообміну між людьми. Вони пройшли довготривалий і складний шлях свого товарного існування від мушлі до золота і дуже близько до демонетизації останнього, адже гроші мали і власну вартість, і цінність.

Демонетизація золота змінила сутність грошей. Відповідно, сучасні кредитні гроші у вигляді грошових білетів і розмінної монети втратили товарну природу, власну вартість і свою цінність, у зв'язку з чим товарообмін за допомогою сучасних грошей без власної вартості є нееквівалентним. Оскільки сучасні гроші мають лише цінність, тобто купівельну спроможність, значення якої полягає в кількості товарів і послуг, котрі можна придбати на одну грошову одиницю в конкретний проміжок часу, можна констатувати, що цінність сучасних грошей має **соціальне значення в житті людини**. Відповідно, коли зростають ціни, то зменшується кількість товарів та послуг, які можна придбати на одну грошову одиницю, тобто зменшується цінність грошей, що є важливим для громадян країни [7].

Не можна не згадати той факт, що сьогодні (як і раніше) всі майнові інтереси людини і кожного господарюючого суб'єкта виражені у грошах, цінність яких має неабияке значення для життя людини в соціумі. Саме тому велике значення для соціально-економічного розвитку суспільства має стабільність купівельної спроможності (цінності) грошей.

Варто зазначити, що стан економіки країни зумовлений не тільки обсягом матеріальних ресурсів, а й рівнем активності населення. Тому купівельна спроможність грошей є найважливішим соціальним стимулом для людини у справі підвищення продуктивності її праці. Відповідно, зважений підхід Уряду до оцінки плати за працю робить гроші і, перш за все, їх цінність суттєвим соціальним фактором підвищення продуктивності праці в країні, що сприяє росту суспільного виробництва і національного доходу, оскільки людям зовсім не байдуже який вони будуть отримувати дохід за свою працю. А правильний підхід центрального банку країни до взаємозв'язку грошового попиту з грошовою пропозицією створює умови для підтримки стабільності купівельної спроможності не тільки національних грошей, але й соціально-економічного розвитку країни, що укріплює соціальну сутність цінності грошей [5, с. 37].

Сучасною економічною теорією розглядаються дві основні концепції походження грошей: 1. Еволюційна (представники: А. Анікін, Г. Кірейцев, К. Маркс, К. Менгер, М. Александрова, С. Дзюбик, та ін.), згідно якої гроші є результатом еволюційного процесу

розвитку форм вартості, який стихійно призвів до того, що деякі предмети виділилися з товарного світу і посіли в ньому особливе місце. Історія грошей починається з прямого обміну продуктів, або бартеру, і передбачає подальший обмін товарів за допомогою посередника чи загального еквівалента, роль якого спочатку виконували хліб (у Європі), олія (в Малій Азії), какао-боби (у Мексиці), хутро звірів (у Скандинавії), сіль (в Африці), худоба (в Єгипті, Індії, Месопотамії), а згодом – срібло і золото та паперові гроші. Тобто гроші – це історична категорія, яка розвивалася на кожному етапі товарного виробництва і наповнювалася новим змістом шляхом зміни його умов; 2. Раціоналістична (представники: Г. Кнапп, Дж. Гелбрейт, Дж. Кейнс, С. Жуков, К. Макконнелл, Л. Харріс, П. Семюелсон та ін.), засновником якої є Арістотель. Основні її положення відображені ще в римському праві, згідно з яким імператор декретував вартість грошей. Ця концепція пояснює походження грошей як результату угоди між людьми про проведення мінового обміну, який потребує запровадження спеціальних інструментів. Інакше кажучи, гроші – це технічні інструменти або засіб обміну. Представники цього напрямку вважають, що грошам властива соціальна природа, оскільки вони є продуктом угоди між людьми, технічним знаряддям обміну [2].

Варто зазначити, обидві концепції мають своє раціональне зерно. Нові форми грошей не відмінюють старих. Так, паперові гроші лише видозмінили роль золотих і срібних, проте не скасували їх призначення. Сучасна ж епоха започаткувала електронні гроші, але не відмінила паперові чи металеві. Нині паперових грошей більше, ніж у будь-який інший період світової історії. Електронні гроші набули нової суті: вони генеруються комп'ютером і передаються через телефонну мережу та комп'ютерні термінали, мають лише обсяг і об'єм, але – не форму. Ці гроші вільні від часу й простору, перебувають у постійному русі. Вони стали могутньою силою світового масштабу й формують складну глобальну грошову систему, у якій національні особливості втрачають своє значення. Упродовж її трансформаційного періоду передбачається наявність різних грошово-конкуруючих систем, жодна з яких не може бути панівною і діяти за законами ринку. З огляду на це соціальна природа ринку дедалі виразніше визначатиме соціальну природу грошей. У сучасній економічній науці не існує загальноприйнятої теорії цінності грошей (є лише дві теорії, що конкурують між собою: кількісна і товарна). Згідно з теорією М.Туган-Барановського цінність грошей криється у фазах промислових циклів. Вона зростає у низхідній фазі промислового циклу (під час депресії), коли кількість грошей зменшується і вони осідають у банках через скорочення обсягів кредитів. Аналогічну ситуацію ми спостерігаємо нині в Україні, коли гроші осідають у тіньовій економіці. Загалом сучасна економічна теорія визначає сутність грошей тими функціями, які вони виконують [2].

Однак щодо їх кількості єдиної думки немає. Деякі автори (П. Макконнелл, П. Семюелсон, С. Дзюбик, С. Панчишин) визначають три функції грошей, інші (В. Мєдведев, Л. Абалкін, О. Ожерельєв, Р. Дорнбуш, С. Мочерний,) – п'ять, ще інші (Д. Д. Ван-Хуз, Р. Міллер, С. Фішер, Т. Крамп) – чотири.

На наш погляд, гроші виконують три основні функції: засіб обміну, засіб визначення ціни, засіб нагромадження, а інші, зокрема інформаційна, визначаються як похідні від них. Уже в назвах функцій простежується трансформація термінології, що пояснюється вимогами часу та роллю грошей у сучасній економіці. Нині кожна із трьох основних функцій грошей набуває соціальної спрямованості [2].

У Новий час відбувається розмежування філософії та економічного знання. У цей період гроші «втрачають предметну підставу» у філософських роздумах і переходять у предметне поле економічної науки, стаючи суто економічною категорією [1, с.10].

З'являється кількісна теорія грошей Д. Юма, котра створювала відповідну методологічну основу і для характеристики принципів формування вартості грошей. Його концепція поняття вартості грошей є суто умовною, як і його погляди щодо розуміння самого феномена. Це надалі дало основу для розробки теорії «нейтральності грошей». Як інструмент обігу вони не мають власної вартісної основи. Надалі з'являється теорія фізіократів, що «відходить» від дослідження грошей. Предметом їх дослідження була земля. Далі класична політекономія знову повертається до проблеми грошей, зокрема до принципів функціонування грошових відносин. Це стало новим рівнем розвитку методології вивчення феномена грошей. А. Сміт та Д. Рікардо були прихильниками ідеї «природного порядку» у тій її формі, яка вже була присутня в сучасній їм філософії. Тому для них гроші – це товар, вартість якого, як і вартість інших товарів, визначається кількістю праці, необхідної для виробництва товарів та доставки на ринок.

В основу методу дослідження К. Маркса було покладено його ж філософську теорію історичного матеріалізму. Тому беручись до аналізу феномена грошей, мислитель розглядає, на відміну від попередників, вже не історично сформовані їхні види, а гроші лише як результат розвитку вартісної форми. Головні труднощі в аналізі грошей можна вважати подоланими, як тільки зрозумілим стає походження їх з самого товару, що здійснено у марксистській методології поширилась й у філософських колах і тривалий час була провідною [1, с.10].

Ідея розгляду світу через призму господарства набула розвитку в кінці ХІХ – першій половині ХХ ст. Тут представлені погляди соціальних філософів, предметом дослідження яких був феномен грошей. У працях С. Булгакова гроші як такі не були предметом дослідження філософа, але він приписав грошам ціннісну природу та ввів проблему грошей в контекст «філософії господарства». М. Вебер вважав гроші найбільш абстрактним і безособовим елементом людського життя. Гроші він розуміє як і К. Маркс, виходячи з їхньої ідеальної природи. Тому вони є зручним засобом для перетворення всіх цінностей, які не піддаються зважуванню або вимірюванню, кількісним характеристикам тощо. Через це вони не підпорядковуються нашій шкалі цінностей.

Під час аналізу поглядів мислителів попередніх культурно-історичних епох стало очевидним, що ціннісний підхід, на жаль, не використовувався у вивченні феномена грошей. Це викликано тим, що у філософських побудовах термін цінність був відсутній аж до середини ХІХ століття, але це зовсім не означало, що в метафізичних роздумах була відсутня сама ідея цінності й ціннісний підхід як такий. Одна справа оперувати цінностями, інша справа мати ідею цінності і трактувати об'єкти як цінності. Тому можна констатувати, що сучасна філософська думка поки не прийшла до однозначного розуміння грошей ні з точки зору того, що таке феномен грошей, ні з точки зору методології дослідження. Тому останній аспект спонукає нас перейти до пошуку методологічної бази адекватної предмету дослідження [1, с.10].

Гроші виконують головну функцію засобу обігу, із готовністю повинні прийматися кожним. Маючи широке поширення, гроші надають їх власнику загальну купівельну здатність. Використання грошей дозволяє здійснювати гнучкий вибір типів і кількості товарів, що купуються, вибір часу і місця здійснення покупки, а також партнерів для угоди. Якщо засіб обігу використовується протягом досить тривалого часу, то його прийнятність стає стабільною.

Прийнятність грошей залежить від готовності та бажання населення їх використовувати [6, с.61].

Додатковою функцією засобу обігу грошей є роль міри вартості. Для здійснення товарно-грошових операцій використовуються різні грошові одиниці – гривні, рублі, долари, марки і т. д. У цих одиницях вимірюють і зіставляють товарні вартості. Функцію рахункових грошей іноді називають масштабом цін. Уряд кожної країни зазвичай встановлює свою власну міру вартості. Гроші, як міра вартості, однорідні, що дуже важливо для обчислень. Розуміючи ціни в доларах і центах, люди можуть зіставляти і порівнювати вартості різноманітних товарів негайно і без особливих зусиль. Якщо один товар коштує 10 доларів, а інший 5 доларів, то відносна вартість цих товарів очевидна.

Важливою функцією грошей є функція засобу нагромадження, тобто функція активу або запасу, що залишилися після продажу товарів і споживання доходів. Гроші виступають тут у вигляді відкладеного на майбутнє платоспроможного попиту, купівельної спроможності. Вони можуть виконувати цю функцію, оскільки наділені «досконалою ліквідністю», тобто в будь-який час готові виконати роль платіжного засобу і, незмінні своїй номінальній цінності. Звичайно, у країнах із зростаючою інфляцією гроші немає сенсу накопичувати, вони швидко знецінюються. У періоди швидкої інфляції гроші, як засіб накопичення, втрачають свою привабливість, незважаючи на високу ліквідність.

Із розвитком міжнародної торгівлі в ХІХ ст. більшість країн ввели «золотий стандарт», тобто з цього часу курс і вартість їхніх валют стали визначатися кількісним вмістом золота. Валютні відомства, державні банки були зобов'язані обмінювати паперові гроші на відповідну кількість золота. З іншого боку, ці відомства регулярно закуповували золото на міжнародному ринку.

У Великобританії, наприклад, чистий вміст золота 1 фунта стерлінгів з 1821 р. становило 7,322385 грам. 1 німецька марка відповідала з 1873 р. 0,385422 грам золота. Тому валютний курс марки у відношенні до фунта визначався 1: 20,43. До тих пір,

поки вміст золота в національних валютах не змінював, до 1914 р., валютні курси теж не змінювалися. «Золотий стандарт» був системою твердих валютних курсів. Ця система мала певні переваги. Золото як дорогоцінний метал можна легко зберігати і транспортувати. На відміну від інших металів золото – досить рідкісний метал, його кількість нелегко збільшити. Тому валютні банки і уряд не могли так просто, за своїм бажанням, збільшувати масштаби грошового обігу та стимулювати інфляцію. До першої світової війни інфляція у всіх провідних країнах була порівняно низькою, різких коливань курсу провідних валют не спостерігалось [3, с.279].

Висновок. Підсумовуючи вище сказане, можемо констатувати, що немає загальної згоди в питаннях «як» і «в якій мірі» зміни темпів зростання грошової маси впливають на обсяг виробництва, зайнятість і ціни. Проте, економічне значення грошей важко недооцінити. Без розуміння сутності грошей та їх функцій неможливе розуміння дії механізмів ринкової економіки, а головне – вплив на них. Якщо ми хочемо зрозуміти, що є «економіка» і вплив її в процеси на життя нашого суспільства, необхідно вивчити особливості грошей, їхню сутність і функції. Це дозволяє по-новому поглянути на різні економічні проблеми, із якими стикається наше суспільство і дасть шанс спробувати змінити щось на краще, використовуючи свій індивідуальний підхід і накопичений вченими досвід.

Гроші перетворюються в універсальну міру життя в умовах розвитку «фінансової цивілізації», яку розуміють як проникнення «економічного» на інші рівні буття людини. Через призму грошей відбувається вироблення системи цінностей, народжується нова аксіологія, нова етика. Гроші диктують свою політику, нав'язують свій світогляд, свою філософію. Гроші перетворилися з інструменту економічної діяльності на головний вимір людської долі, позаяк багатство та бідність не лише зовнішні обставини життя, але й діапазон екзистенційних моделей, у якому людина переживає своє буття у світі. Тема грошей цікава ще й тим, що вона більшою або меншою мірою зачіпає всі прояви людського буття. Навіть обмеживши себе завданням розглянути гроші як культурний феномен, поставивши питання про місце грошей в системі духовних цінностей, ми прирікаємо себе на черговий дискурс, починаючи з фундаментального переосмислення категорій «культура», «цінність», «господарство», «смісл життя».

Література

1. Гончаров В. Гроші як предмет соціально-філософського дискурсу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.03 «соціальна філософія та філософія історії» / В. Гончаров – Донецьк, 2010. – 20 с.
2. Гроші з позиції сучасної економічної теорії [Електронний ресурс] // Вісник НБУ. – 2006. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.sdp.org.ua/grosh-ta-kh-rol/>.
3. Кемпбелл Р. Економікс / Р.Кемпбелл, К. Макконнелл., 2003. – 527 с.
4. Мэнкью Н. Макроекономіка / Н.Мэнкью., 2003. – 735 с.
5. Рябинина Л. Проблемы развития теории современных денег, монография. / Л. Рябинина – К.: УБС НБУ, 2009. – 383 с.
6. Політична економія: Навч. посібник / К.Кривенко, В.Савчук, О.Беляєв та ін.; За ред. д.е.н., проф. К.Кривенка. – К.: КНЕУ, 2001. – 508 с.
7. Шустіков А. Фінансова статистика [Електронний ресурс] / А. Шустіков – Режим доступу до ресурсу: <http://ecolib.com.ua/article.php>.
8. Шумка М., Гончарук Т. Рефлексія феномену грошей / Михайлина Шумка, Тетяна Гончарук // Матеріали Міжнародних філософсько-економічних читань 20-21 травня 2009 року, Львів. – С. 112-117.
9. Шумка М., Янковий С. Гроші та політика / Михайлина Шумка, Святослав Янковий // Всеукраїнський науковий журнал «Мандрівець», спецвипуск, 2008 – С. 80-95.
10. Томахів В. Гроші як чинник глобалізації [Електронний ресурс] / Володимир Томахів // Мандрівець. – 2008. – № 4. – С. 67-71.